

den geldiği tesbit edilemeyen Derviş Ali adlı hattata ait kabir kitâbesinde (Envanter nr. 979) ölüm tarihi 1192 (1778) olarak verilmektedir. Bu kitâbede yazılı olan tarih mi yanlıştır, yoksa adı geçen Derviş Ali kaynaklarda yer almayan bir dördüncü Derviş Ali midir, bu hususta kesin sonuca varmak eldeki bilgilerle mümkün olmamaktadır.

Derviş Ali, Hüseyin Hablî-İmam Derviş Ali üzerinden Hâfız Osman'a varan yazı üslûbunu bütün asâletleyle devam ettiren, ancak kıymeti derecesinde tanınmayan hattatlardandır; yazısı da nâdirdir. Mustafa Râkım gibi bir üstada yetişme çağlarında bir müddet hocalık ettiği bilinmektedir (Râkım'ın bir hat icâzetnâmesinde bunu belirtşi hakkında bk. A. Süheyl Ünver, *Türk Yazı Çeşitleri*, s. 31'deki fotoğraf). Esasen Râkım'ın sanat hayatındaki bir devrinin nesih yazıları Derviş Ali hattına benzerlik gösterir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 340; A. Süheyl Ünver, *Türk Yazı Çeşitleri*, İstanbul 1953, s. 31'deki fotoğraf; R. Ekrem Koçu, "Ali Derviş", *İst.A.*, II, 612.

M. UĞUR DERMAN

DERVİŞ ALİ DEDE

(bk. ALİ ŞİRUGANİ).

DERVİŞ BORUSU

(bk. NEFİR).

DERVİŞ MEHMED

Kanûnî Sultan Süleyman döneminde
(1520-1566)

yaşadığı sanılan,

Osmanlı hânedanının şeceresine dair
Sühbatü'l-ahbâr adlı eserin müellifi
(bk. SÜBHATÜ'L-AHBÂR).

DERVİŞ MEHMED, Kevkeb

(ö. 1129/1717)

Türk hattatı.

Anadolu'nun bir şehrinden Edirne'ye gelip yerleşmiş, bu arada Hâfız Osman'dan İstanbul'da aklâm-ı sitte*yi meşkedip icâzet almıştır. Gözü ile kulağı arasında bir tik bulunduğu için Kevkeb (yıldız) lakabıyla anılmıştır. Fakat yazılarını imzalarken bu lakabını kullanmamıştır.

Kıraat ilminde söz sahibi olduğu gibi Halvetî tarikatında Yoğurtçular Şeyhi ay-

nı zamanda -hat öğrencilerinden- Mustafa Efendi'nin halifesi de olan Derviş Mehmed, sanatında Hâfız Osman'a en fazla yaklaşan ve onun gibi yazan hattatlardandır. Fakat hoca hakkına riayetsizliği yüzünden hat sanatındaki yıldızı sönmüş ve ömrünün son devresi nasipsiz geçmiştir. Osmanlı Devleti'nin İstanbul yerine daha çok Edirne'den idare edildiği XVII. yüzyıl sonlarında devlet ricâlinden birisi, Hâfız Osman'a pey olarak İstanbul'a bir kese akçe gönderip kendisi için mushaf yazmasını rica eder, o da başlayıp üçte birine kadar gelir. Derviş Mehmed Edirne'de bu durumdan haberdar olunca siparişi yapan kişiye Hâfız Osman'ın hasta ve yaşlı olduğunu, mushafı kendisinin daha güzel ve çabuk yazacağını söyler (bu hadise tahminen Hâfız Osman'a felç gelip de yeniden iyileştiği 1107'den [1695] sonra meydana gelmiş olmalıdır). Bunun üzerine pey akçesi Hâfız Osman'dan geri alınıp sipariş iptal edilir, Derviş Mehmed de yeniden bir mushaf yazmaya başlar. Tezhip için gönderildiği İstanbul'daki mücellit dükkânında mushaf cüzlerini gören Hâfız Osman durumu anlar; üzüntü ve kırılgınlığını belli etmeden, "Allah dilediğini siler, dilediğini bırakır; kitapların aslı O'nun yanındadır" meâlindeki âyeti (er-Ra'd 13/39) okumakla yetinir. Derviş Mehmed yazdığı mushafın henüz üçte birine varmadan kalemini açarken iki parmağını kalemтірашla keser; açılan yara bir yıl kapanmaz ve mushafı tamamlayamadığı gibi hat sanatından da uzak kalır.

Edirne'de vefat eden Derviş Mehmed'in talebeleri arasında Abdullah Vefâî (ö. 1141/1729) ve Şuğlî Ahmed Dede (ö. 1140/1728) adlı Edirneli iki hattat ön sırayı alır. Bunlardan Şuğlî'nin Edirne hat silsilesindeki yeri mühimdir.

Derviş Mehmed'in (Kevkeb) sülûs- nesih bir kitabı
(M. Düzgünman fotoğraf arşivi - Türkpetrol Vakfı)

BİBLİYOGRAFYA :

Suyolcuzâde, *Devhatü'l-küttâb*, s. 110; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 483-484; Habîb, *Hat ve Hattâtân*, İstanbul 1305, s. 150; Clément Huart, *Les Calligraphes et les miniaturistes de l'Orient Musulman*, Paris 1908, s. 162; Şevket Rado, *Türk Hattatları*, İstanbul, ts. (Yayın Matbaacılık), s. 123; M. Uğur Derman, "Edirne Hattatları ve Edirne'nin Yazı Tarihimizdeki Yeri", *Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara 1965, s. 313; *İst.A.*, VIII, 4502-4503.

M. UĞUR DERMAN

DERVİŞ MEHMED PAŞA

(ö. 1065/1655)

Osmanlı sadrazamı.

Hayatının ilk yılları hakkında bilgi yoktur. Kaynaklarda, Çerkez asıllı olup Sadrazam Tabanyası Mehmed Paşa'nın kethüdâsı olarak 1635-1636 Revan Seferi'ne katıldığı, Revan'ın zaptından sonra önemli miktarda ganimet elde ettiği belirtilir. Daha sonra Şam beylerbeyi ve Musul muhafızı Küçük Ahmed Paşa'nın şehid olması üzerine Musul muhafızlığına tayin edildi, ardından 1637'de Şam beylerbeyi oldu (BA, MD, nr. 87, hk. 254). Bu eyaletteki görevi sırasında hacıların yol güvenliği ve diğer ihtiyaçlarının karşılanması, Ma'noğlu'na ait emlâke el konulması ve özellikle Trablusşam'da çeşitli fesat hareketlerinde bulunan Seyfoğulları'nın te'dibi gibi meselelerle uğraştı (BA, MD, nr. 85, hk. 403; nr. 88, hk. 122, 155, 200). Ardından 1638'de katıldığı Bağdat Seferi sırasında Şam'dan Diyarbakir beylerbeyiliğine nakledildi. Savaşta beraberindeki sancak beyleri ve diğer birliklerle Kerkük yöresinde çarhacılık (asker öncülüğü) yapmak ve askeri harekâta bulunmakla görevlendirildi.

Bağdat'ın geri alınışından sonra beylerbeyiliğe getirilen Küçük Hasan Paşa'nın azli üzerine Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın arzı ile Bağdat beylerbeyi oldu (5 Mayıs 1639). Bu görevi sırasında giriştiği bazı ticarî ve iktisadî faaliyetlerle oldukça zenginleşti. Bağdat beylerbeyiliğinden ayrıldıktan sonra 1642'de ikinci defa Diyarbakir beylerbeyiliğine getirildi. Ardından belirli aralıklarla iki defa Anadolu, iki defa Silistre, bir ara da Bosna beylerbeyliğinde bulunan Derviş Paşa çeşitli iç meselelerle uğraştı, özellikle Girit Savaşı sebebiyle Çanakkale Boğazı'nı abluka altına alan Venedikliler'i karadan yaptığı tahkimat ile bertaraf ederek donanmanın Boğaz'dan çıkışını sağladı (1649). Bu arada Ce-

lâîliler'e karşı Bursa'nın muhafazası görevini de yerine getirmiştir.

Girit Savaşı ve Akdeniz'deki faaliyetlerde yetersiz kalıp başarı gösteremeyen Kaptanıderyâ Hüsambeyzâde Ali'nin azlinden sonra 1653'te bu göreve getirilen Derviş Paşa'nın, o sıralardaki harcamalarına dair bir muhasebe defteri onun bu yoldaki faaliyetlerini ortaya koyar (BA, MAD, nr. 968). Derviş Paşa'nın maddî mânevî büyük fedakârlıklarda bulunduğu Girit Savaşı sırasında, Defterdar Zurnazen Mustafa Paşa ve Vezîriâzam Tarhuncu Ahmed Paşa ile şiddetli tartışmalarının daha sonra padişah huzuruna intikali ve yapılan konuşmalar Naîmâ tarafından etraflı bir şekilde nakledilir (*Târih*, V, 284-312). Vezîriâzam, kendisine rakip gördüğü Derviş Paşa'yı padişahın gözünden düşürmek istediye de bunda başarılı olamadı. Bütün gayretlerine rağmen bütçe açığını kapatamaması yanında takip ettiği malî siyaseti sebebiyle de pek çok kimsenin düşmanlığını kazanan Tarhuncu Ahmed Paşa'nın padişah huzurunda yapılan bir toplantıdan sonra azli ve ardından idamı üzerine 21 Rebîulâhîr 1063 (21 Mart 1653) tarihinde sadâret makamına Derviş Paşa getirildi.

Derviş Paşa'nın bir yıl yedi ay süren sadrazamlığı dönemi oldukça hareketli ve çalkantılı geçti. Önce büyük bir malî sıkıntı içinde olan devletin işlerinin âni bir sarsıntıya uğramaması için Defterdar Zurnazen Mustafa Paşa'yı yerinde bıraktı; ancak işlerin iyi gitmediğini görünce kendi adamlarından olan başbâki kulu Moralı Mustafa Ağa'yı beylerbeyi pâyesiyile defterdar yaptı. Moralı'nın, görünüşte kendisine bağlı olmakla birlikte sadrazamlık makamını elde edebilmek için saraya ve vâlide sultana hediyeler ve câizeler sunup onun aleyhine çalışmaya başlaması önemli bir bunalıma yol açtı. Bunun ardından daha önce sadrazamlıkta bulunan Kara Murad Paşa ile olan anlaşmazlık ve çekişmesi devlet işlerinin bir süre aksamasına sebep oldu. Derviş Paşa bir taraftan bu meselelerle uğraşırken diğer taraftan malî meselelerle ilgilendi. Hazineye gelir sağlamak ve Girit seferi masraflarını karşılamak için çeşitli vesilelerle verilen hediye, câize ve rüşvetleri, ayrıca görevlerin müzayede ile satışından elde edilen paraları devlete gelir kaydetti. Fakat yerli yersiz müsâderelerde bulunulması devlet erkânı arasında tedirginliğe sebep oldu. Öte yandan Derviş Paşa, ilmiyeyi

şeyhülislâma, kazâyı kazaskerlere, askeri de ocak ağalarına havale ederek büyük bir huzursuzluk olmadıkça hiçbir meselenin üzerine gitmedi. Özellikle mansıp satışları büyük huzursuzluk ve karışıklıklara sebebiyet verdi. Bütün bu çalkantılar devam ederken padişaha sunulan imzasız bir şikâyet arzuhalî büyük bir bunalıma yol açtı. Padişahın huzurunda yapılan uzun bir toplantı ve sorugulamadan sonra Şeyhülislâm Ebû Said Mehmed Efendi ve kazaskerlerin gayretleriyle şikâyet sahiplerinin haksız olduğu, sadrazamın dürüst, başarılı, devlet ve millete hizmet etmekte bulunduğu söylenerek mesele yatıştırılmak istendi. Bu uzun toplantı ve soruşturmalar Derviş Paşa'yı hayli sarstı ve sağlığı bozularak felç oldu. Devlet işlerinin aksaması üzerine azledilmek istendiyse de yaklaşan kurban bayramında bu zengin vezirin saraya takdim edeceği hediye ve câizelerden mahrum kalmamak için azli tehir edildi. Nihayet 16 Zilhicce 1064'te (28 Ekim 1654) azledilerek yerine İpsir Mustafa Paşa getirildi. Azlinden sonra ancak iki buçuk ay kadar yaşayan Derviş Paşa 5 Rebîulelvel 1065'te (13 Ocak 1655) vefat ederek Çemberlitaş'ta Atik Ali Paşa Camii hazîresine gömüldü.

Derviş Mehmed Paşa, devlet idaresinde başarılı bir vezir olmaktan ziyade serveti ve bu serveti kazanmadaki kendine has faaliyetleriyle şöret kazanmış bir devlet adamıdır. Servet elde etmenin ziraat, ticaret ve emâret olmak üzere üç yolla olabileceğine inanırdı. Nitekim kendi meslek hayatında bu yolların her üçünü de deneyerek büyük bir mal varlığına sahip olmuştur. Onun servet edinme faaliyetleri, daha ağalığı döneminde mültezimlere ve paşalara borç olarak verdiği paraları çalıştırmak suretiyle başlamış, esas zenginliğe Bağdat beylerbeyliği sırasında kavuşmuştur. Bu görevi esnasında Hindistan ve İran'a adam göndererek getirttiği mal ve mücevheratı satıp kâr sağlamış, civardaki Türkmen aşiretlerinden satın alıp yaylalarda beslediği koyunları kendi ihtiyacı için kullanmış ve fazlasını kasaplara satarak servetini arttırmıştır. Bu arada fırınlar yaptırarak halka ucuz ekmek satmış, Hindistan ve İran ile kumaş ticaretine girişmiş, Bağdat yöresindeki bataklıkları kurutup toprakları ziraate açmış, sulak topraklarda bostancılık yaptırmış, büyük gelirler elde etmiştir. Ticarî faaliyetleriyle kalabalık kapı halkının ihtiyaçlarını kimseye muhtaç olmadan karşıla-

dığı gibi halkın refahını temin edici faaliyetlerde bulunmuş, onlara ticarî imkânlar sağlamış ve Bağdat'ın her bakımdan gelişmesine yardımcı olmuştur (Naîmâ, VI, 23-26). Ölümünden sonra hazine için müsâdere edilen malları arasında 95.000 florî altın, 800 kese esedî kuruş, kıymetli taşlar, altın ve gümüş eşya, murassa' hançerler, kılıçlar, tüfekler, kürkler, kumaşlar çıkmıştır (a.g.e., VI, 22-23).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 85, hk. 403; nr. 87, hk. 254; nr. 88, hk. 122, 155, 200; BA, MAD, nr. 968; Peçeyli İbrâhim, *Târih*, II, 447; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, II, 297, 343; a.mlf., *Tuhfetü'l-kibâr*, s. 130, 145; Naîmâ, *Târih*, IV, 384-385; V, 284-312, 406-407, 416; VI, 22-28; *Hadîkatü'l-vüzerâ*, s. 98-99; Nazmizâde Murtaza Efendi, *Gülşen-i Hulefâ*, İstanbul 1143, vr. 79^b vd.; Hammer (Atâ Bey), X, 228, 237, 313; *Sicill-i Osmânî*, II, 331; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2, s. 406-408; Vacide Erensayın, *Derviş Mehmed Paşa* (mezuniyet tezi, 1963), İÜ Ed.Fak., Tarih bl.; İ. Metin Kunt, "Derviş Mehmed Paşa, Vezir and Entrepreneur: A Study in Ottoman Political Economic Theory and Practice", *Turcica*, IX, Paris 1977, s. 197-214; M. Cavid Bay-sun, "Derviş Mehmed Paşa", *İA*, III, 547-548; V. J. Parry, "Dervish Mehmed Pasha", *EJ²* (İng.), II, 209.

MEHMET İPŞİRLİ

DERVİŞ MÜSÂ

(ö. 1140/1728)

Türk bestekârı, neyzen ve şair.

İstanbul'da olduğu bilinmektedir. Mevlevîye tarikatına girdi. Sultan III. Ahmed devrinde (1703-1730) zamanın önemli neyzenleri arasında yer aldı ve neyzenbaşılığa kadar yükseldi. Ancak bu görevini hangi mevlevîhânedede devam ettirdiği bilinmemektedir. Ömrünün son yıllarında münzevî bir hayat yaşadı. Kocamustafapaşa civarındaki evinde vefat etti ve Merkezefendi Mezarlığı'na defnedildi. Başta Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin Efendi olmak üzere kaynaklarda vefatı 1140 (1728) olarak geçmektedir. Ancak Mehmed Şükrî Efendi, kendi tertiplediği *Mecmûa-i İlâhiyyât* adlı el yazması güfte mecmuasında onun vefatını "Şeyhü's-süfiyye" ibaresindeki 1132 (1720) tarihi ile tesbit etmektedir.

Fuad Köprülü'nün XVIII. yüzyıl saz şairleri arasında zikrettiği Derviş Müsâ, bestekârlığı ve icracılığı ile devrin tanınmış müsikîşinasları arasında yer almış, bestelediği dinî ve din dışı eserleriyle haklı bir şöhrete ulaşmıştır. Tasavvufî sahadâ hece ve aruzla yazdığı şiirleri yanın-